

Église abbatiale de Saint-Martin-aux-Bois Oise, France

Geschiedenis

Saint-Martin-aux-Bois heeft een lange geschiedenis: al bekend tijdens de Romeinse tijd onder de naam Ruricourt, heeft het dorp zich ontwikkeld niet ver van de « Chaussée Brunehaut », de Romeinse weg die van Beauvais naar Bavay leidde en via Vaumont en Montgérain, twee dorpjes west van Ruricourt, gaat.

De abdij werd gesticht aan het eind van de 11e eeuw, op een moment dat de bisschoppen het platteland van hun bisdom wilden evangeliseren door er reguliere kanunniken te vestigen (die, in tegenstelling tot monniken, zielzorg mogen uitoefenen). De nabijheid van de Chaussée Brunehaut kan ook een rol hebben gespeeld bij de keuze van de locatie van de abdij, die zich zeer snel ontwikkelde. Snel kreeg de abdij een belangrijke erfdeel dat zijn economische, maar ook geestelijke, rijkdom verzekerde. De reguliere kannuniken van Saint-Martin-aux-Bois volgden de regel van Sint Augustin.

De huidige kerk was tijdens de 13^e eeuw gebouwd. Van gotieke stijl, de kerk werd om onbekende redenen nooit voltooid: alleen het koor werd gebouwd. Tijdens de Honderdjarige Oorlog werd de abdij geplunderd, in brand gestoken en verwoest door alle legers die hier tegen elkaar vochten, namelijk de Engelsen, de Franse koninklijke troepen en de Bourgondiërs.

Toch werde de abdij weer opstaan voor een nieuwe tijd van religieuze en geestelijke uitstraling, dankzij verschillende abten die wisten hoe de broederschap weer doen herademen. De eerste van deze abten was Guy de Baudreuil die in 1492 aan het hoofd van de abdij benoemd was¹. Hij

¹ Guy de Baudreuil werd de eerste « commendataire » abt traditioneel was de abt verkozen tussen de kannuniken. Met de “commende” werd hij genoemd door de koning of de paus, niet tussen de broederschap maar « in de wereld ». Het “commende” van abdijen werd gebruikelijk na het Concordaat van 1516 en had vaak negatieve gevolgen voor de abdijen: de commende-abten haalden de inkomsten uit de abdij, maar hielden zich niet bezig met het beheer ervan. Dit was niet het geval bij

heeft het economische leven weer georganiseerd: hij heeft de activiteit van de boerderijen en de talrijke landbouw-gebieden weer op gang gebracht.

In dezelfde tijd ondernam hij de restauratie van de abdij gebouwen, van de abdijskerk en van zijn meubilair. De terugkomst van een bepaalde velwaart maakte een ontwikkeling van de broederschap mogelijk tijdens de 16^e eeuw.

In de 17^e en 18^e eeuw maakte de abdij moeilijke economische tijden door en net als in veel andere Franse abdijen werd het religieuze leven steeds losser. Er werden verschillende hervormingen doorgevoerd, maar die konden de situatie niet redden. Aan het einde van de 17e eeuw waren er nog maar 10 kanunniken over. In 1675 werd de abdij samengevoegd met het Collège de Clermont, een jezuïetenhuis. Maar in 1783 waren er nog maar 5 religieuzen over en moest de abdij worden gesloten. De kerk werd een parochiekerk. Ze bleef gespaard tijdens de Franse Revolutie, terwijl de abdijsgebouwen als nationaal bezit werden verkocht en ontmanteld.

De kerk werde in 1840 op de monumentenlijst geplaatst, maar bleef lang zonder onderhoud. Een restauratie was op het einde van de 19^e eeuw en begin 20ste ondernomen. Tijdens de eerste Wereldoorlog werd de kerk een uitzichttoren: de militaire actie konden volgen zijn van de ronde weg. Ze ontvangt ook de gewonden en dienste als militaire ziekenhuis. Ook de Tweede Wereldoorlog spaarde de kerk.

Tegenwoordig ten gevolge van de parochie hergroepering is de zondagsdienst niet meer regelmatig vervuld. Toch kunnen noch religieuze ceremonien als dopen, bruiloften en begrafenissen plaats nemen.

Guy de Baudreuil, die een belangrijke en positieve rol speelde voor deze abdij.

De abdij

Dankzij de nog bestaande gebouwen en de oude schetsen of tekeningen van de 17e eeuw kan man zich voorstellen hoe de abdij eruitzag.

Zijn plan was traditioneel, met een klooster aan de zuidelijke kant van de kerk, omringd door de gebouwen. Sporen van een vleugel van het klooster zijn nog steeds te zien in de tuin aan de zuidkant van de kerk (privé-eigendom).

Ten zuidwesten van de kerk is een belangrijk gebouw bewaard gebleven: de “Galata”, de voormalige herberg van de abdij. Het werd gebouwd in de 12e eeuw en in de 16e eeuw verbouwd tot woning van abt Guy de Baudreuil.

In de 18e eeuw waren de gronden achter de koor ingericht in tuinen, en wijngarden bezette de grond noord-oost van de abdrumte.

Een idee van de maat en de rijkdom van de abdij kan gegeven zijn door de ringmuur die de 73-weg loopt. De poort is van versterkingen voorzien.

De kerk

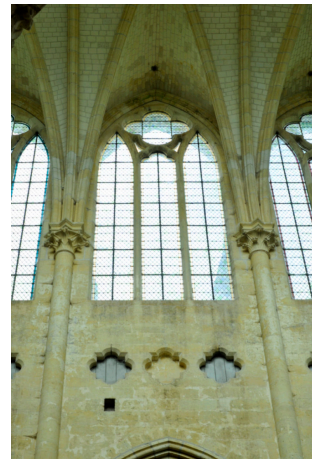
Het bouwen van de kerk mag gedateerd zijn tussen 1260 en 1276, onder de abt Hugues de Rouvillers.

Zijn afmetingen zijn indrukwekkend :

- 31 meter lang
- 18,45 meter breed
- 25 meter hoog in de middenbeuk

Wat we nu zien, is slechts een deel van wat er oorspronkelijk gepland was: de muur die de kerk aan de westkant afsluit, is geen gevel, maar werd gebouwd toen de werkzaamheden aan de kerk werden onderbroken (mogelijk om financiële redenen). De bogen die op deze muur uitkomen, getuigen van het voornemen om een schip te bouwen. Aangezien de archieven uit die periode verdwenen zijn, is het niet mogelijk om te weten wat er precies gebeurd is.

De kerk heeft twee zijbeuken de muuren waarvan met « en lancettes » boogen met rozetten versierd zijn. De middenbeuk doet aan de kathedraal van Beauvais denken;

de zelfde techniek van de « dune muur » werd gebruikt; de pijlers zijn zeer fijn en slank. Maar kan man ook Saint-Germer de Fly, en vooral de Sainte-Chapelle in Paris oproepen (het kan zijn dat een van de architecten die in de Sainte-Chapelle werkte, heeft in Saint-Martin-aux-Bois zij talenten ook uitoefenen).

Maar al bij de drempel is de aandacht op de absis gevestigd: de zevenvakken koor is bij zeven glazen openingen versierd boven een volle wand van 2 meter hoog. De stenen wapening verdwijnt ten bate van de openingen, met oude grisailles versierd. « Grisailles » zijn ondoorschijnend glas-in-lood-raam, licht gekleurd, hier in de groene. Links en rechts kunnen we twee kleine taferelen zien. Links is het een glas-in-lood-raam die een schenker uit de 13^e eeuw herinnert: een man van de Familie de Rouvillers (familie die de abdij hielp) die een glas-in-lood-raam aanbiedet. Rechts kunnen we een andere weldoener van de kerk zien: de pastoor Carpentier die en de 19^e eeuw een restauratie van de gewelven liet doen.

Beeld van de Maagd met Kind - Sint-Maarten

Onder de glasramen, aan de linkerkant, staat een klein beeld in veelkleurig steen van een Maagd met Kind (14e eeuw). Het werd in 1960 gestolen, maar is onlangs teruggevonden en heeft zijn plaats in de kerk weer ingenomen.

Aan de rechterkant is een klein marmeren bas-reliëf uit 1344 te zien, waarop Sint-Maarten te paard is afgebeeld terwijl hij zijn mantel deelt om de helft ervan aan een arme te geven. De schenker knielt voor het paard. Het is een kopie, het origineel is gestolen.

Muurschilderingen

In 2004 werd een muurschildering ontdekt (die we dankzij het wapen van abt Guy de Baudreuil kunnen dateren op het einde van de 15e eeuw). In het bovenste gedeelte ontvouwt de heilige Veronica de doek

waarmee Christus zijn gezicht afveegde tijdens de klim naar Golgotha.

Daaronder troont een Madonna met Kind tussen Sint-Stefanus en Sint-Laurentius en twee vrouwelijke martelaren die niet kunnen worden geïdentificeerd, omdat ze hun attributen zijn kwijtgeraakt.

De schenker – waarschijnlijk Guy de Baudreuil – knielt in gebed: *Ô Mater Dei, memento mei* (o Moeder van God, denk aan mij).

Een andere muurschildering is verborgen onder het altaarstuk van de Hemelvaart van de Maagd Maria, in de zuidelijke zijbeuk.

De **preekstoel**: van geverfde hout, toont ze de wapen van de abdij en de door een pijl doorgebroken hart van H. Augustinus. De preekstoel dateert uit de 16^e eeuw, maar werd in de 17^e eeuw gerestaureerd en aangepast.

De sacristie

Man moet nog aankijken, in de hoge deel van de zuidelijke zijbeuk, de verbinding met de sacristie: het deur-inlijsten is met stenen beeldhouwwerken van de eerste Renaissance versierd. De houten deur-vleugel toont drie sibyllen middenin siermotieven met arabesk en kandelaber.

Een renaissance boven de deur herbergt een 14e-eeuws stenen beeld van een Madonna met Kind, waarop sporen van polychromie te zien zijn.

Die deur leidt tot een kapelle die door Guy de Baudreuil tijdens de restauratie werken in het begin van de 16^e eeuw gebouwd werd. De sacristie herbergt een Bewening van de Dode Christus (het is geen Kruisafdeling maar het moment meteen daarop: Christus ligt, Maria jammert over haar zoon, omringd door heilige Jan en Maria-Madeleine). Dit groep toont een Italiaanse invloed.

De koorbanken

De koorbanken zijn de stoelen die door de kannuniken die de gebieden et de diensten zongen, gebruikt werden. Ieder kannunik heeft zijn vaste plaats. De gebieden waren zeer lang en meestal moesten de kannuniken overeind blijven: om hen te helpen, draagt de opklapbare zitting van de stoel een klein zittertje door een beeldhouwwerk gesteund: de *misericorde* (*per misericordiam* zag de tekst van de Paus die het gebruik van het zittertje stond toe).

Een koorgestoelte bestaat uit hoge koorbanken, van hoge rugleuningen en baldakijn beschermd. De rijen zijn door wangen gesloten, rechthoekige borden: de hoge wangen sluiten de hoge kannunikenbanken, of de bovenrij, en de lage wangen sluiten de lage koorbanken of benedenrij. De stoelen zij door de tussenleuning of tussenschotten geschieden, die de knop (of armleuning), « en ronde-bosse » gesnijdt.

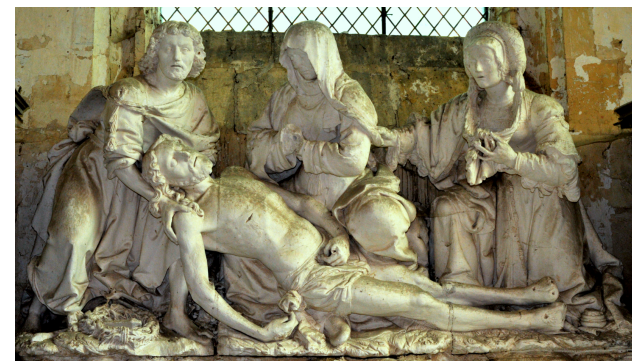
Oorspronkelijk was het gestoelte omvangrijker dan tegenwoordig: waarschijnlijk 50 stoelen, die in de beuk, en niet in de koor, stonden. De banken waren in de 18^e eeuw verplaatst wanneer de kerk een parochiekerk werde. Het grotendeel van de lage koorbanken

waren in de zijbeuken gelaten, omdat er geen plaats genug in de koor gaf. Die lage koorbanken waren daarna gebrand, gestolen, verwoest... Een kleine groep van drie lage koorstoelen werd aan het einde van de 19^e eeuw door de priester aan een antiekhandelaar verkocht en vervolgens aan het begin van de 20^e eeuw door Isabella Stewart Gardner gekocht voor het museum dat zij in Boston oprichtte (ze zijn te zien in dit museum).

Tegenwoordige toestand van de koorbanken.

Er blijft nur 28 koorbanken, 20 hoog en 8 laag. De hoge koorbanken zijn opmerkelijk omdat ze hoge rugleuningen nog bezitten, met hun baldakijn en hoge wangen. De rugleuningen zijn met accolade bogen in een gotieke « remplage » ingeschreven. De hoge wangen tonen een religieuze ikonografie in het hout gesneden. De wangen van de lage koorbanken zijn met bouwkundige motieven versierd en de wang bekroning toont dieren scènes.

De koorbanken werden in twee fasen gerestaureerd: de lage koorbanken in 2002, de hoge koorbanken in 2014. Voor de lage koorbanken vroeg de dienst Monumentenzorg de restaurateur om vie rverdwenen misericord es te

reconstrueren. Tijdens de restauratie van de hoge koorstoelen kon aan de hand van een dendrochronologische analyse precies worden vastgesteld wanneer ze waren geplaatst, namelijk tussen 1498 en 1501.

Korte beschrijving van de ikonografie

Identificatie van de koorbanken

De eerste letter geeft de kant aan: N voor noord, S voor zuid. De tweede letter geeft aan of het een hoge (H) of lage (L) koorbank betreft. Mis. = misericordia, A-m. = armleuning, J = wang. Het cijfer geeft de positie in de rij aan (van west naar oost).

Noordkant (links), Hooge koorbanken

NHJ 1

Bovenaan: de heilige Jeroon, met de kardinaalshoed en een boek; zijn leeuw staat tegen hem (dat komt van een middeleeuwse legende). Jeroon is de eerste vertaler van de Bijbel in latijn. Boven de Heilige houden twee engels een wapenschild waarop we drie gekroond harten nog kunnen zien: het wapenschild van Guy de Baudreuil. Langs de wang lopt een fries van gekroond harten. Onderaan: voorstelling van de geschiedenis van Judith, wanneer ze het hoofd van Holopherne aan haar dienstmeisje geeft (Boek van Judith, in de Bijbel).

NHMis. 1. De schepping van de vrouw: God, herkenbaar door zijn lange toog en door de feit dat hij blootshoofds is, en de Duivel staan aan iede zijde van een zittende vrouw. De twee houden een graveersnaald en een hamer en ze beeldhouwen de vrouwhoofd.

NHA-m. 1-2. Fabeldier met manen. NHMis. 2. Zeer beschadigd: man kan nog zien de silhouetten van een man met een zweep of een bezem en van twee andere personen (man en vrouw?). NHA-m. 2-3. Fabeldier, of draak? NHMis. 3. Een vrouw, eenvoudig gekleed met een jurk en een sluier, staat naast een duivel met grote boezem; zie snijdt de duivel met een zaag (eronder kan man de

tanden zien). Dat betekend dat de vrouw kan sterker dan de duivel zijn.

NHA-m. 3-4. De trekkende dood, haar zeis (gebroken) in haar hand, knokig gezicht, zichtbare tanden, bedekt door een sluier.

NHMis. 4. Eikenbladeren en eikels.

NHA-m. 4-5. In een vreemde-houding dier, kop onder achterste.

NHMis. 5. Een bisschop met zijn mijter geeft zijn zegen in een tuin.

NHA-m. 5-6. Een aap speelt draailier. Het instrument is zeer uitvoerig en realistisch.

NHMis. 6. Wijngerdbladeren en druiven.

NHA-m. 6-7. Koe speelt "chalemie" (voorloper van hobo).

NHMis. 7. Twee beren dragen een wapenschild.

NHA-m. 7-8. Een pad stekt zijn lepel in een kookpot.

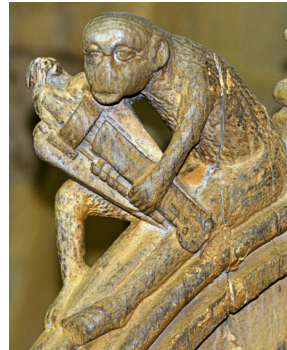
NHMis. 8. Twee paarden dragen een wapenschild.

NHA-m. 8-9. Vogelkopviervoetige dier, die zijn achterste toont.

NHMis. 9. Twee beren dansen terwijl een derde fluit speelt. Het kan de voorstelling zijn van een spreekwoord "de beren zien dansen", dat is honger hebben (die spreekwoord werd door Brueghel in zijn schilderij "De Vlaamse Spreekwoorden", of "de Blauwe Huque" in 1559, geïllustreerd. Die schilderij bevindt zich in die Gamäldegalerie in Berlin).

NHA-m. 9-10. Aap met een knots.

NHMis. 10. Een man is door een haas bang gemaakt: "voor de haas vluchten" bedoelt laf zijn.

NHA-m. 10. Eekhorn met een lange staart en zichtbare klauwen.

Noordkant (links), Lage koorbanke

NLJ 1. Bekroning: dieren die een diertje (prooi ?) in hun bek of tussen hun potten houden. De slijtage van het hout maakt de erkenning van de dieren moeilijk.

NLMis. 1. Een man geknield voor een hoefijzerwerk wil een ijzer op de pot van een eend beslaan. Nog een illustratie van een spreekwoord « Dom om de ganzen met ijzers te beslaan ».

NLA-m. 1-2. Dier onder een mantel met capuchon.

NLMis. 2. Een korte gekleed man komt een huis uit en gaat naar een gepantserde paard. Voorstelling van de spreekwoord "het is tijd om de stal te sluiten, als het paard weggelopen is" of "als het kalf verdronken is, dempt men de put": spot van kortzichtige mensen. Dit spreekwoord wordt geïllustreerd in een getijdenboek dat bewaard wordt in de Bibliothèque nationale de France BnF Nal 3134, fol. 15 en 68).

NLA-m. 2-3. Viervoetige zittende dier voor een vijwatervat.

NLMis. 3. Ontwerp van de restaurateur in 2002: een vrouw aait een kat die op de put ligt. Combinatie van twee middeleeuwse spreekwoorden, "je moet een slapende kat niet wakker maken" en "zo comfortabel als een kat op de rand van een put".

NLA-m. 3-4. Fabeldier, onder een kap.

NLMis. 4. Hond met halsband die naar een konijn kijkt.

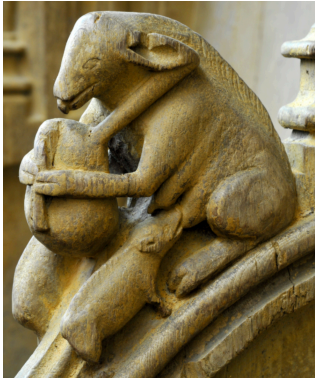
NLA-m. 4. Leeuwkop monster met zichtbare tanden.

Zuidkant (rechts), Hoge koorbanken

SHJ 1

Bovenaan: Heilige Ambrosius, geopend boek in zijn hand (de bisschopsstaf in de andere hand is

verdwenen). Naast him staat een bijenkorf, symbool van H. Ambrosius.

Onderaan: tafereel uit de Bijbel. Het kan zijn het *Bijbel Boek Numeri 13, 16*: de spionne door Josue in Jericho gestuurd zijn hier door Rahab gered; ze lat hen met een touw naar beneden gaan terwijl de soldaten aankomen. De huis is een rijke versterkte huis van de 15^e eeuw. De soldaten dragen het harnas en wapen van de middeleeuwse leger. Maar het

kan ook deel uitmaken van het verhaal van David (*Samuel 19, 8-13*), zoals te zien is in een *Biblia pauperum* die een soortgelijk beeld toont om de vlucht van David te illustreren, geholpen door zijn vrouw Mikal, om te ontsnappen aan de soldaten van Saul.

SHMis. 1. Twee mannen dragen een kofferbak.

SHA-m. 1-2. Mannelijke borstbeeld met een pels.

SHMis. 2. Twee muzikanten, de ene speelt dwarsfluit, de andere trommel. Misschien komen ze ook om het paar van de misericorde 3 op te vrolijken. Hun kleren zijn interessant: ze zijn met korte rokken gekleed; we kunnen hun benen zien, met « chausses » gekleed (een soort panties!) die de lichaamsbouw laten zien: dat toont dat ze aan een lage classe behoren. Vergelijkend met de bediende van de misericorde 3 of 5: hun rok is niet zeer lang, maar houdt hun geslachtsdeel verborgen.

SHA-m. 2-3. Zeug die doedelzak speelt tijdens ze haar varkentjes voedt.

SHMis. 3. Het eten: een man en een vrouw zitten aan een tafel op schragen gezet. Het tafellaken toont de rijkdom van het etende paar. Een dienaar brengt een kruik. Op de tafel kunnen we een pastei met korst zien. Onder de tafel ligt een hond, die voor de kruimels wacht.

SHA-m. 3-4. Menselijke kop monster die zijn baard met de twee handen grijpt. Zijn potten en manen zijn dierelijk.

SHMis. 4. Rechts, een staande jonge man, de handen in de rug gebonden, die met de mond een

ronde voorwerp probeert te hangen. Links, een lopende man die een zotte kap draagt. Het is een spel « à la pomme en l'air ». Man moet een vrucht, dikwijls een appel, met de tanden bereiken. Het is een behendigheidsspel om het buurpaar af te leiden.

SHA-m. 4-5. Vrouwelijke gezicht (beschadigd).

SHMis. 5. Drie mannen: de ene met brood in een teenwilge mand, de andere, met de sleutels aan de riem, houdt een grote lampetkan. De derde staat achter. Waarschijnlijk de bedienden die in dienst bij de paar van de misericorde 3 zijn.

SHA-m. 5-6. Monster achterste boven kop.

SHMis. 6. Twee apen die vechten of spelen.

SHA-m. 6-7. Monster.

SHMis. 7. Een vrouw met een lange jurk en een sluier gekleed zit en werkt met een spinrokken. Tegenover haar, zit een aap die tegen haar praat. Is het een spreekwoord, een fabliau?

SHA-m. 7-8. Monnikborstbeeld.

SHMis. 8. Een man dreigt een paal tegen een dier (beer, varken, monster?) met een gebroken stok.

SHA-m. 8-9. Oude monnik, een geopend boek of de knien, rechte hand op.

SHMis. 9. Paard (of eenhoorn?) liggend naast een boom waarin een wapenschild gehangen is.

SHA-m. 9-10. Dier waarvan de kop verminkt is.

SHMis. 10. Zittende leeuw tussen wapenschilden.

SHA-m. 10. Kameel

Zuidkant (rechts), Lage koorbanken

SLJ 1. Bekroning van de wang.

Deze sculptuur begrijp je door eerst naar de buitenkant te kijken: twee Vossen betwisten een haan (beschaddigt) en

daarna naar de binnenkant: de twee Vossen verwijderen zich, ieder met een halve haan in zijn bek.

We vinden dit spreekwoord ook terug in het getijdenboek van de BnF Nal 3134, fol. 96: « Een man tussen twee advocaten is als een haan (of een gans) tussen twee vossen ».

SLMis. 1. Gemaakt in 2002, gebaseerd op een tekening van een verdwenen misericorde, gepubliceerd door abbé Barraud in 1853. Illustratie van de uitdrukking 'le cul entre deux chaises' (tussen twee stoelen zitten).

SLA-m. 1-2. Dier: is het een giraffe?

SLMis. 2. Twee monsters met vogelpotten, pantser op de rug en draakkop.

SLA-m. 2-3. Zittende hond, de prooi tussen de potten.

SLMis. 3. Gemaakt in 2002, illustratie van de uitdrukking 'de duivel in de perenboom zien' (iemand die niet te vertrouwen is).

SLA-m. 3-4. Hondekop fabeldier, met een varkenkop op de buik.

SLMis 4. Een andere creatie uit 2002, illustratie van de uitdrukking 'à tire-larigot': de aartsbisschop van Rouen had

Ce guide a été réalisé par l'association
STALLES DE PICARDIE

129 rue de l'Église 60680 GRANDFRESNOY
stallesdepicardie@gmail.com
f Abbaye de Saint Martin aux Bois
www.abbaye-saint-martin-aux-bois.fr

JANVIER 2026